Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1900.

DEN VISES STEN

EN HITTILS OKÄND RIMDIKT FRÅN 1300-TALET.

EFTER EN UPSALAHANDSKRIFT FRÅN ÅR 1379

UTGIFVEN

AF

ROBERT GEETE.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1900

Den vises sten.

1.

En mestare hafdhe en steen oc gaf 157
en man th*er* døth*er* laa j en graff
for dygh sculd oc for nadhæ
tha fik ha*n* liff af stensins mact
oc vit oc skiel sua hauikhørt sakt
oc krapt oc sterke badhe.
sidha*n* æ hua the*n* stenin fik
var ha*n* halt*ir* døuir blind*er*
han mælte oc hørdhe oc sa oc gik
oc lifdhe for vtan hinder
nu gøm the*nn*æ steen thȝ vil iac thik radha
tapp*er* thu ha*n* thu faar the*n* scadha
th*er* thu aldre forvinder

2.

Ha*n*s ouini lagdho th*er* vin oppa
huru the sculdo ste*n*nin af hanu*m* fa
badhe arla oc serla
mȝ list oc radh oc kindogh par
oc vildo æ vita huar ste*n*nin var
oc vnto honu*m* ha*n* illæ
en mactogh*er* røuare kesarin hafdhe utdriuit
wt af sinu rike
oc hafdhe honu*m* si*nn*æ ohylle gifu*i*t
for at ha*n* vilde vara ha*n*s like
ha*n* bødh for stenin goz oc rikt
th*e*n vise saghit ey vara likt
of fa tha liua nu slike

3.

Han viste ey huar ha*n* sculde ha*n* fiæla
sua at man sculdin ey af hanu*m* røfua ellæ stiæla.
huru ha*n* sculde ha*n* sua gøma.
tha bygdhe ha*n* eet torn sua fast
at thꝫ for engæ blidho brast
so*m* ha*n* lot hanu*m* væl søma.
ha*n* muradhit høght op vnd*i*r the sky
ha*n* lot ræt ænscons bristæ
iac t*r*o væl thꝫ ha*n* giordhit for thy
at ha*n* vilde the*n* stenin ey mistæ
sidha*n* lagdhe ha*n* the*n* stenin the*r* a
ey var ha*n* en oiæuande tha
ha*n* ræddi*s* en falsca listæ

4.

Sidhan giordhi*n* the*r* vm eṇ muur af stal
the*r* vta*n* vm kring eet brenna[n]de baal
sua at thꝫ matte engi*n* slockiæ
the*n* muur gat engi*n* væghna sighit
oc engi*n* gat the*r* ofu*e*r stighit
thꝫ tocanu*m* sara forthykkia.
thøm røuara thꝫ the*n* eeld sua bran
thꝫ ha*n* gat ey syst sin froma
oc engi*n* anne*r* liua*n*dis man
tha matti the*r* ouer coma.
ell*i*r genu*m* the*n* eel sua var ha*n* heet
the*n* tendarin gierna the*n* su*m* veet
huat angist vardh*i*r a dømæ

5.

Sidha*n* lot han th*er* flyt*æ* vm tua strøma
for at vilde stenin giern*æ* gøma
diupa oc starca oc stridha.
the runnu th*er* alda veghna vm kri*ng*
man com th*er* ofu*er* mȝ engi*n* thi*ng*
tha toc ha*n*s sorgh at lidha
oc gladdis th*er* af innan sin hogha
at thøm tooc thȝ ilda at edh*æ* 158
at thera stridh matte thøm ey at dogha
ha*n* redd*is* ey thera wredhe
sua gat th*en* vise gømt th*en* steen
thaghe*r* mestari*n* krafdhin at*i*r j geen
tha varan honu*m* til redho.

6.

Æ hua su*m* nu the*n*na stenin atte
ha*n* gømdin gierna thȝ bezsta ha*n* matte
ha*n* lotin ey af sik dara.
the*n*na steen hau*i*r gudh oss allu*m* giuit
so*m* vise mæn the haua af sc*r*iuit
oc konnoghat opinbar*æ*
at mænniskiæn fa*n*gar sik ekke rø[r]t
før æn faar sin siæl sin a*n*da.
af gudh so*m* vi hafuu*m* alde hørt
æ hua thȝ can forsta*n*da.
sidha*n* co*m*be*r* hon wt i alla ha*n*s lidhi
sua at ha*n* faar tha ga*n*g*i*t oc talat vm sidhi
oc seet for vtan vand*æ*.

7.

Thetta er then steen han hauir then dygh
ther mænniskian fanger af glædhi oc frygh
æ hua som han vil vacta
lætana ey coma i dyawlsins clo.
thæn røuarin mannum gør oro
thȝ sculde man gørlæ acta.
at sæliana ey bort for varalsins ødh
thȝ er ey utan ful vanconna
han fanger tho huarum clædhe oc brødh
oc huat gudh vild honum vnna.
sæliana ey for awnd ey for høgfærd
thu scal høra thȝ hoon er alt mera værd
af mangha visæ munnæ

8.

Ther er ey vtan dyæwlsins stigha hans vægha
han læggir for man som røuara plægha
ledha man thuart fra retto
æ thes lengir man aat honum gangir
thes verre er han oc myrkir oc langir
sua mykit hauir thȝ at sætta
ther er alt hans ondo broca
han plægher for man at sættiæ
gør manighin visan man til goca
sua can han for honum nættiæ
at han veet ey før snaran haldir
thȝ tro iac at osnilde valdir
sua plægha han mangha flætiæ

9.

Vilt thu nu gøma the*n*na steen for honu*m*
tha er thik hi*m*merikis gl*æ*dhi i vanu*m*
oc lycca scal thik he*n*da
tha bygh af almoso eet torn sua høgt
at thȝ git*er* engi*n* nidh*er* støth
vtan ma sta for vta*n* *æ*nda.
for the*n* staal muur haf thin*æ* starca troo
oc thina godha r*æ*tuis*æ*
lat ki*æ*rleek i*n*nan thit hi*æ*rta g*r*o 159
til gudh tha fanga thu lisa
for dyawlin hau*i*r manighman vilt
ha*n* ma tha enskuns gøra thik ilt
for at t*r*ona scal man pris*æ*

10.

Haf bre*n*na*n*de *æ*lscogha til gudh alt scop
oc s*æ*t til ha*n*s thin lit thit hop
the*n* eeld can ey forbre*n*n*æ*
thes leng*i*r ha*n* bre*n*d*i*r thes hetar*e* ha*n* er
oc gudz kierleek a mot hanu*m* gier
oc lyck*i*r thu vte the*n*na
dyawlin v*æ*rldin gør omak
oc hugh hau*i*r til at spe*n*na.
mandsins si*æ*l for syndelica sak
ha*n*s hugh er al aa he*n*ne.
ha*n* can thik engo*m* lu*n*du*m* naa
oc thor ey eeldin n*æ*rmer gaa
en ha*n* tak*i*r verma*n* kienn*æ*

11.

Sidhan lat tua strøma flyta
af øghu*m* vm thu fa nocat at bryta
a mot gudz helgha villia
flyta the strøma af hiartans tragha
the konnu thik ledha a hi*m*merikis vagha
oc vidh dyawlin skillia
thȝ er thȝ vatnt ha*n* co*m*ber ey ofu*e*r
huarghi*n* aingha veghna
sua vel er the*n* iordrikis man at ha*n* lifuar
th*e*r sina sial scal sua heghna
at ha*n* hafu*i*r for sik thessa verne thre
tha ma ha*n* dyawlin huarte høra ell*i*r se
oc enscons af honu*m* freghna.

12.

Hwa so*m* sua hau*i*r ofu*e*r sik bygt
honu*m* sta*n*d*i*r for ha*n*d godh andelyct
oc auerdhelic hi*m*merikis ara
honu*m* er val at han iordriki sa
th*e*r gudh scal sielfu*i*r val ondfa
oc sua ha*n*s modh*i*r kiara.
thøn signadha roos th*e*r plagh*e*r at mana
for syndogha vini sina
thȝ er mit radh at vi hetu*m* a hana
hon lati sin nadhe skina
a oss the rena signadha mø
oc fridhi var sial the*n* tidh vi dø
fran the heta heluit*i*s pina amen

Rättelser.

Ett par bokstäfver inom [ ] äro tillagda af utg.

Vers	3	*rad*	12	oiauande	*rättadt*	*från*	øiauande
»	—	»	13	raddis	»	»	raddis
»	4	»	9	liuandis	»	»	liuandins
»	7	»	13	munna	»	»	manna
»	8	»	1	Ther *i handskr.*	*ändr.*	*fr.*	Thz
»	—	»	7	ther »	»	»	» thz
»	10	»	1	Haf	*rättadt*	*från*	Af
»	—	»	—	alscogha	»	»	alscodha

Efterskrift.

När den om Sveriges medeltidslitteratur så högt förtjänte G. E. Klemming år 1882 i Sv. Fornskriftssällskapets Samlingar afslutade sin värdefulla publikation *Svenska medeltids dikter och rim*, yttrade han i den därvid fogade efterskriften (s. 519), att, sedan nu de fåtaliga minnesmärkena af vår rimmade litteratur från medeltiden — däri inräknade de förut utgifna *Eufemiavisorna*, *Rimkrönikorna* och *Konung Alexander* — blifvit af trycket utgifna, vore därmed »hela förrådet uttömdt och gjordt lätt tillgängligt för forskaren». I det hela är detta påstående helt visst sant: mycket återstår nog ej att vinna, sedan den nämde forskarens skarpa blick vitjat handskrifterna i våra bibliotek och arkiv, men — den som söker torde dock ännu kunna uppdaga ett och annat. Ett fynd har också nyligen gjorts, som bekräftar detta hopp, och det är naturligt nog med en viss tillfredsställelse man härmed framlägger denna nyvunna fornlemning. Det gäller nämligen ej blott och bart upptäckten af ett alster från den diktande fantasiens värld, utan ett sådant från en tid så aflägsen och så sparsam på litterära produkter af nämda art, att hvarje nytt bidrag måste helsas med glädje ej mindre af vitterhetens vänner och litteraturforskarne än af filologerna.

De svenska rimverken från 1300-talet äro lätt räknade. Frånsedt några rim i lagböcker, s. k. skrifvarverser o. d. på några få rader, äga vi i *handskrift* från nämda århundrade knappast något mera än den rimmade dikten om *Kristi pina*, som ingår i Codex Bureanus (från midten af 1300-talet).[1] Af de fem större på 1300-talet tillkomna diktverken: de tre Eufemia-visorna (Flores och Blanzeflor, Herr Ivan Lejonriddaren samt Hertig Fredrik

---

[1] Nämda dikt är tryckt först af G. Stephens i »Ett fornsvenskt legendarium» d. 1, 1847, s. 73—79, och senare dels af G. E. Klemming i »Svenska medeltids dikter och rim», 1881—82, s. 3–6 (bägge i S.F.S.S.), dels af A. Noreen i »Altschwedisches Lesebuch», 1892—94, s. 40—42.

af Normandie), Erikskrönikan och K. Alexander, hafva vi däremot ej i behåll äldre handskrifter än från början af 1400-talet. Mönstringen af bevarade diktalster från *1300-talet: i handskrift från samma årh.* är alltså lätt gjord, och den ger till resultat att det nu offentliggjorda stycket »Den vises sten» erhåller n:r *2* i förteckningen. Därmed är förrådet tills vidare uttömdt.

* * *

Den handskrift, som innehåller den märkliga dikten, är skrifven i Vadstena, efter egen uppgift år 1379, och tillhör nu Upsala universitets bibliotek, där den har sign. *C 391.* Den är en mindre kvart och består af 215 blad, alla, utom det första läggets (hvars 8 blad äro af pergament), af papper. Bladens dimensioner äro 22 cm. i höjd mot 14,7 cm. i bredd. Sidorna betecknas med en bokstaf: **a—k** jämte siffrorna **1—54.** Handskriften, som är fullkomligt bibehållen, är skrifven af flere (7, kanske 8) händer, alla samtidiga. Äfven bandet är ursprungligt och utgör ett karakteristiskt prof på bokbinderiets ståndpunkt i Vadstena under den äldsta klostertiden. I Vadstenabiblioteket hade boken signaturen **D. I. 8,** d. v. s. var n:o 8 i ordningen på 1:a brädan af 4:e bokhyllan (repositorium). Såsom försätsblad har munken-bokbindaren användt ett pappersblad, som tillhört en räkenskap öfver gengärd från Upland och är dateradt 1374. Permarna, väl bibehållna, bestå af ekskifvor, öfverdragna med hvitgarfvadt getskinn, utan alla prydnader. Två remmar (restaurerade) med motsvarande knäpptornar (å bakpermens midt) kvarsitta ännu och bidraga till handskriftens ålderdomliga karaktär. I främre permen har af ålder suttit inklistradt ett gammalt prydligt pergamentsblad, hvars skrift (tvåspaltad) daterar sig från 1200-talet och utgör ett högst intressant fragment af en svensk gillestadga på latin. Denna märkliga urkund, som sålunda räddats från förgängelsen, förtjänar väl att offentliggöras och meddelas här vid slutet.

Innehållet i handskriften utgöres till öfvervägande del af latinska homilier, däribland en sammanhängande årgång, skrifven af en enda hand. Dessutom ett par teologiska traktater (»Gradus sanctissime scale» och »De fide»), en »Bestiarius» efter Thoebaldus (!) episcopus samt böner till *H. Birgitta*, Apollonia och Gierthrudis, likaledes på latin. Bönen till Birgitta, som ej återfinnes i G. E. Klemmings »Latinska sånger» (1885), har följande lydelse:

»O beata deo data
patrona de Swecia,
Nobis nata offer grata
ad deum suffragia.
Ora pro nobis beata sponsa christi B[irgitta]
Vt digni efficiamur gracia christi.»

På *svenska* är endast det här tryckta stycket: »Den vises sten». — Handskriften är noggrant daterad, i det å bl. 37 r° läses: »Conscripta sunt hec per manus *Sturkari Thurgilli* in Kotu*m* sacerdotis Anno domini M°ccclxxix in crastino annunciacionis beate virginis» (d. v. s. *d. 26 mars 1379*). Rörande denne *Sturkarus* eller *Störkarus* meddelar Diarium Vadstenense (ed. *E. Benzelius*, 1721, s. 55), att han var prestmunk och en af dem, som först intogos i klostret, att han inlade stora förtjänster om Salvatorsregelns förklarande, »sicut patet lucide in diversis», samt att han afled d. 1 mars 1416. Enligt ofvan nämda anteckning i vår handskrift synes han ännu år 1379 varit prest i *Kota* församling (under medeltiden äfven kallad *Kuta*, *Kotbo*, *Kudhbo*, nu *Kuddby*, i Björkekinds härad å Vikbolandet, Östergötland). Ur C. Silfverstolpes »Klosterfolket i Vadstena» (1898—99, s. 106) inhemtas, att Sturkarus, jämte munken Nicolaus från Häradshammar, hade sig anförtrodd tillsynen öfver uppförandet af munkkonventets byggnad i Vadstena och att bägge tillsyningsmännen, på grund däraf att de tillåtit en afvikelse från klosterregelns föreskrift om byggnadens dimensioner, år 1384, vid konventets inflyttning, exkommunicerades af visitatorn, biskop

Nicolaus Hermanni i Linköping, ett straff som dock ej torde varat länge och i alla händelser ej synes hafva inkräktat på deras redan stadgade anseende inom klostret.

Af Sturkarus' hand är nära nog en fjärdedel (47 blad af 215) af vår handskrift utförd och däribland äfven den svenska rimdikt, som nu utgifvits. Denna senare upptager bl. 79 r° t. o. m. 80 r°, eller sid. 157—159. Huruvida dikten också är *öfversatt* af Sturkarus (om författarskap i strängare mening kan väl ej vara tal) är ej godt att veta. Omöjligt är det visserligen ej, i betraktande af det vitsord om litterär förmåga, som diariet, efter hvad vi redan funnit, tilldelar honom.

Att handskriften, eller åtminstone dess förra hälft (i hvilken den svenska dikten ingår), förelåg färdig redan två år efter den af Sturkarus antecknade dagen, framgår däraf att år 1381 en halfskrifven sida (bl. 102 r°) användts af en viss Laurentius för att däri anteckna några till klostret inkomna afgälder.[1] Dessa anteckningar hafva sedan öfverstrukits, troligen efter det de blifvit införda på sin plats i vederbörlig räkenskapsbok.

* * *

Hvad själfva dikten vidkommer, kunde den ge anledning till betraktelser både från språklig och versteknisk synpunkt, men utg. nödgas f. n. inskränka sig till att endast framlägga det nyfunna materialet till forskarnes tjänst. I förbigående må dock uppmärksamheten fästas vid den för våra medeltidsförhållanden anmärkningsvärdt lediga versbehandlingen och särskildt den om stor konstfärdighet vittnande rimflätningen. Denna, som gestaltar sig genomgående likartad i alla tolf stroferna (af hvilka hvar och en har tretton rader) går enligt typen *aabccb; dede; ffe.*

* * *

[1] Anteckningen börjar sålunda: »Anno domini M°ccc°lxxxj° Anona de semine curie in vestenum leuata per me laurencium primo xv thyn anone Jtem x thy . . .» o. s. v.

Det s. 11 omnämda fragmentet af en forntida *Gillestadga* på latin meddelas här nedan med originalets förkortningar upplösta. Som bladet är illa misshandladt af Vadstenaklostrets bokbindare och särskildt utefter hela ena sidan stympats för att passa till beläggning af permen, äro 2:a spaltens slutord och 3:e spaltens första ord på hvarje rad förlorade, hvarför de måst gissningsvis utfyllas. Det felande har i aftrycket antydts med lika många punkter som de saknade bokstäfverna antagligen varit, och de supplerade orden hafva satts inom [ ]. Raderna äro här tryckta så som de förekomma i manuskriptet. Det hela utgör ett sammanhängande stycke, så lydande:

Gillestadga (fragment från 1200-talet).

— — — — — — — — — — — —

Sid. 1: sp. 1. Sciendum est quod quicunque frater filium
suum ad conuiuium secum habere
uoluerit habeat semel cum licen-
tia fratrum. et si sepius. reddat pro eo
ut pro alio hospite. et insuper
tres oras.[1] Siquis habeat uillanum
habeat semel cum licentia fratrum
postea nullus presumat eum uocare
ad conuiuium. quod siquis fecerit. red-
dat pro eo. et insuper tres oras.
Nisi forte aliquis nauigio uenerit
aut eques illum sine crimine
inuitare potes.

Nedtill å sidan är med mindre (dock samtidig) hand tillagdt:

Siquis tenetur propinare memoriam Sancte trinitatis. et beate marie. et beati petri. et non propinat et tamen est dignus testibus conuictus solidum persoluat.

---

[1] Orden 'tres oras' utskrapade.

Sid. 1: sp. 2.

Si uas fractum fuerit. qui deicerit em[at uel?] faciat. Si ceruisiam aliquis expand[erit et] non potest tegi uno pede. sex den[arios] reddat. Si duo effundunt. amb[o idem?] dent. Siquis pannum de cornu eic[erit] . . nummos reddat. Si aliquis fratrum . . . infirmatur quod indiget auxilio d[uo] sortiti super eum vigilent una noct[e. alte]ra nocte alii duo cum sorte. et sic f[iat] quam diu indiget. Sorores super [sororem.] Si ita euenerit. quod ille qui sortitus est. n[olit] uenire. alium pro se mitat uel horam [reddat.] Super mortuum unusquisque uigilet. uel . . .

Sid. 2: sp. 1.

. . . . . ad horam redditam[?] quatuor lu[mi]naria adesse tenentur. et non diucius ardere [in i]nterno dum sacerdos pro defunctis of[fici]um facit. et in crastino quousque funus [inde] portatur. et in ecclesia quam diu diuina [cele]brantur. Unusquisque frater et soror unum de[nar]ium offerat. et si aliquod impedimentum [hab]et. per alium mittat. uel horam reddat. . . . s omnes candelas apponat. et si non habet [propter] pauperiem. ille qui beneficia beati petri [cust]odit. apponat. Jn .ii. feria palmarum [omni] anno. omnes fratres simul et sorores in ec[cle]sia beati petri faciant missam pro se

Sid. 2: sp. 2.

[Qui] poterit procurare et tamen soluat debitum ecclesie et vicario. habeat auxilium ubique sicut omnes alii. et illa die cum persoluerit debita bibat cum fratribus Si aliquis frater infirmatur quod non potest ad ecclesiam neque ad forum uenire. procuratores impleant duo cornua. et nominent duos fratres hic de uilla et non de rure quia eis non portantur cornua ubi eant et portent infirmo cornua cum salute omni et querant si indiget uigilium. Et si indiget cum redierint fratres? cum sorte duos

fratres faciant ad eum uenire. et sic quamdiu indiget Si quis sortitus non uigilat .iii. marcas reddat. Et si puerum mittit sit ita culpalis quasi non ueniret.

— — — — [*Det öfriga felar*] — — — —

* * *

Den nu meddelade texten har utan tvifvel gält ett borgaregille, närmare bestämdt antingen ett köpmans- eller handtverksgille. För det sistnämda antagandet finnes, därest lakunen i rad 14 är rätt utfyld (den torde dock äfven kunna utfyllas med ordet »emendari», lagas), något stöd i påbudet att den, som sönderslagit ett dryckeskärl, skulle (köpa ett nytt eller) själf *göra* ett (*faciat*, rad 15). — Att gillet varit bundet vid en *stad* framgår af uttrycket (rad 46): »fratres *hic de uilla*» med dess motsats (rad 47) »de *rure*», och att det varit en *sjöstad* visa orden: »*nauigio* uenerit». *S. Peter* var gillets patron, såsom man finner af tillägget efter 1:a spalten, enligt hvilket denne hade anspråk på det tredje »minneskaret». (H. Trefaldighet och Jungfru Maria egnades de två första skålarne i alla gillen.) Gillets mässor höllos »in *ecclesia beati petri*» (rad 38, 39). Alla dessa omständigheter peka på — *Sigtuna*, den enda svenska stad, som uppfyller alla de nämnda fordringarna. Den hade under medeltiden sin S. Peters församling (S. Pers kyrkoruin kvarstår som bekant ännu i dag), hvilken omfattade både staden och dess omnäjd. Äfven S. Persgillets forntida tillvaro i Sigtuna är historiskt styrkt, bl. a. af ett år 1325 utfärdadt permebref, hvari en hustru Elena i Qvidlösa testamenterar »*ecclesie sancti Petri Sictunie* vnam marcam, jtem *gilde* siue *conuiuio sancti Petri ibidem* dimidiam marcam . . .» (Dipl. Svec. t. 3, s. 680).[1] Vi hafva alltså här ett fragment af *Stadga för Sankt Pers gille i Sigtuna*.

[1] För hänvisningen till nämda urkund står utg. i förbindelse till Bibliotekarien Harald Wieselgren.